

BALETA VĀRDNĪCA

Deja

(fr. *danse*)

Deja – mākslas veids, kurā māksliniecisko tēlu rada formalizētas kustības. Deja radusies kā ritmiska ķermeņa darbība, laika gaitā radījusi savus izteiksmes līdzekļus, izkārtotus telpā un sakārtotus laikā ar mūzikas vai ritma starpniecību.

Horeogrāfija

(fr. *chorégraphie*, gr. *choreia* – deja, *grapho* - rakstu)

Dejas sacerēšanas māksla. Šo terminu lieto, lai apzīmētu baleta vai dejas kompozīcijas soļus, skatuviskās darbības ainas, priekšnesuma formas un stilu.

Horeogrāfs

(angl. *choreographer*)

Horeogrāfijas speciālists,
horeogrāfiskās kompozīcijas autors.

Balets

(fr. *ballet*, it. *balletto*, lat. *ballo* - dejoju)

Teātra mākslas veids, kura saturs ir izteikts ar dejas tēlu palīdzību. Tas ir sintētisks mākslas veids, organizēts telpā un laikā, - ietver sevī dramaturģiju, mūziku, horeogrāfiju, tēlotājmākslu. Šīs sintēzes centrs ir horeogrāfija.

Klasiskais balets

Kanonizēta baleta teātra forma, kas akcentē akadēmisko izrādes struktūru, horeogrāfiskās formas, dejas tehniku, stila prasības, izpildījuma manieri - ilgstošas dejas evolūcijas rezultātu.

Visaugstāko virsotni klasiskais balets sasniedz 19.-20.gadsimtu mijā. Klasiskā baleta piemēri: „Kopēlija”, „Silfīda”, „Korsārs”, „Apburtā princese”, „Riekstkodis”, „Gulbju ezers”, „Raimonda”.

Romantiskais balets

Baleta stils, kurš aizsākās 19. gadsimta sākumā. Romantisma estētikā akcents tiek likts uz fantastisku leģendu un pasaku tēliem, jo ar to starpniecību var atklāt pretrunu starp reālo un iedomu pasauli. Romantisma idejas pacēla Eiropas dejas mākslu augstākā līmenī. Romantiskā baleta piemēri: „Silfīda”, „Žizele”.

Franču skola

Franču baleta skolas aizsākumi meklējami franču karaļu galma ceremonijās. 1661. gadā karalis Luijs XIV nodibināja pirmo profesionālo

dejas mācību iestādi - „Karalisko dejas akadēmiju”. Par tās vadītāju kļuva Pjērs Bošāns, Moljēra teātra pirmais dejotājs un baletmeistars. 1713. gadā pie Mūzikas un Dejas akadēmijas (Parīzes opera) tika dibināta skola - Parīzes Nacionālās operas teātra deju skola. Tās slavenāko dejas skolotāju vidū ir tādas izcilas personības kā P.Bošāns, L.G.Pekurs, Ž.B.Lanī, Ž.Ž.Novērs, G.Vestris un O.Vestris, M.L.Gardels, P.G.Gardels, F.Taljoni, Ž.Maziljē, A.Sen-Leons, L.F.Merants, L.Stāts, A.Avelins un S.Lifārs. Franču skola bija vairāk slavēta ar savu eleganci un liegajām, graciozajām kustībām, nekā ar tehnisko virtuoziāti. Tās ietekme bija jūtama visā Eiropā, radot priekšnosacījumus straujai dejas tehnikas un teorijas attīstībai.

Itāļu skola

1812. gadā pie operas teātra *La Scala* tika atklāta skola, kuras slavenākais periods aizsākās 1837. gadā, kad par tās direktoru kļuva itāļu dejotājs, baletmeistars un pedagogs Karlo Blazis. Viņš ir publicējis vairākas grāmatas, kurās aprakstīja savu klasiskās dejas mācību metodi un visu, kas līdz tam bija zināms par baleta tehniku. „Traktāts par dejas mākslu” un “Terpsihoras kodekss” - šīs grāmatas ir kļuvušas par klasiskā baleta treniņa sistēmas bāzi. Ne mazāk svarīga ir arī K.Blazisa loma pedagoģijas jomā. Daudzi savulaik slavenākie Itālijas dejotāji ir viņa bijušie skolnieki: K.Beretta, F.Fabri, S.Fuoko, V.Cukki, L.Grans, K.Grizi, F.Čerrito. Īpašu vietu viņu vidū ieņem Džovanni Lepri, pie kura vēlāk ir mācījies viens no pasaules izcilākajiem baleta pedagogiem Enriko Čekketi. Atšķirībā no Franču skolas, Itāļu skola bija pazīstama ar tās

spēcīgo, augsto tehniku un virtuoziem dejotājiem, kuri iekaroja skatītāju sirdis ar dejas soļu sarežģītību un brīnišķīgiem apgriezieniem.

Krievu skola

1738. gadā Pēterburgā franču dejotājs Žans Batists Landē nodibināja krievu skolu. Franču ietekme ir jūtama saistībā ar tādiem izciliem deju pedagogiem kā Šarls Lepiķs, Šarls Didlo, Kristiāns Johansens, Žils Perro, Artūrs Sen-Leons un Mariuss Petipā.

1885. gadā slavenā itāļu balerīna Virdžīnija Zuči ieradās Pēterburgā un kļuva par lielu sensāciju, jo viņa iekaroja publiku ar iespaidīgo un filigrāno tehniku, kas ļoti atšķīrās no franču graciozās un elegantās tehnikas, tolaik vadošās tehnikas Krievijā. Arī citi itāļu dejotāji, tādi kā Enriko Čekketi, devās uz Krieviju un turpināja pārsteigt krievu publiku ar

īpašu veiklību, vienreizējām *piruetēm*, apgriezieniem un *fuetē*. Krievu dejotāji drīz vien iegaumēja visu, ko viņiem mācīja itāļi, un iekļāva to krievu baleta sistēmā. Tādējādi krievu skola ir izveidojusies uz franču un itāļu skolu bāzes. Divdesmitā gadsimta 20. gados krievu baletdejojāja un pedagoge Agripina Vaganova izveidoja mācību sistēmu, kas tagad visā pasaulē ir pazīstama kā Vaganovas sistēma. Tā ir kļuvusi par bāzes metodi visai padomju horeogrāfijas skolai.

Metodes

(fr. *Méthodes*)

Akadēmiskais balets, kādu mēs to pazīstam tagad, aizsākās 1661. gadā, kad Francijas karalis Luijs XIV Parīzē nodibināja Karalisko mūzikas un dejas akadēmiju.

Neskatoties uz to, ka atsevišķi dejas mākslinieki no Milānas bija pazīstami

jau kopš 15. gadsimta, spožākais Itālijas dejas akadēmijas slavas posms ir saistīts ar *La Scala* teātri (1812.g.). Milānas akadēmija ietekmēja gan Parīzi un it īpaši Krieviju ar saviem mācību noteikumiem, kurus ieviesa Karlo Blazis. 1837. gadā kļūstot par akadēmijas direktoru, viņš drīz vien izveidoja to par Itālijas baleta aktivitāšu centru.

19. gadsimtā vidū baleta centri no Parīzes un Milānas pārcēlās uz Pēterburgu un Maskavu. Krievu skola sākumā pārņēma tehniku no Francijas, bet 19. gadsimta vidū tā izveidoja internacionālu dejas skolu, pateicoties dažādu valstu dejojājiem. Sākot ar 19. gadsimta otro pusi krievu baletā dominēja francūzis Mariuss Petipā un zviedrs Kristiāns Johansens. 1874. gadā Enriko Čekketti, pēdējais izcilais itāļu skolas pārstāvis, atbrauca uz Krieviju. Šie trīs vīri strādāja ar krievu

dejojājiem, attīstot krievu baletu un padarot to līdzīgu franču un itāļu sistēmai. Var teikt, ka lielā Krievu baleta skolas pamatos lielākoties ir franču metodoloģija.

Čekketti metode

Enriko Čekketti, viens no izcilākajiem pasaules baleta pedagogiem, ir radījis sistēmu, kas ļāva pāriet uz sarežģītāku izpildījuma tehniku. Sirils Bomons, Staņislavs Idzikovskis, Margareta Kraske un Dera de Moroda sistematizēja un aprakstīja šo sistēmu. Tā sastāv no tabulas, kurā atbilstoši katrai nedēļas dienai ir ierakstīti ikdienas vingrinājumu kompleksi. 1922. gadā Londonā tika nodibināta Čekketti biedrība ar mērķi saglabāt viņa mācības metodi. 1924. gadā Čekketti biedrība tika iekļauta „Karaliskajā deju pasniedzēju biedrībā”. Lai iestātos šajā biedrībā,

studentiem bija jānokārto sarežģīti eksāmeni. Čekketti mācības metode lielā mērā veicināja deju standarta uzlabošanu visā Lielbritānijā.

Notācija

Dejas pieraksta sistēma.

Mūsdienās pastāvošie notācijas veidi:

- 1) vārdiskais apraksts;
- 2) grafiskais apraksts;
- 3) notācija kā kombinētā pierakstu sistēma (Labāns, Benešs u.c.);
- 4) videopieraksts;
- 5) datornotācija.

Universālas, visā pasaulē pieņemtas notācijas sistēmas, kas ļautu pierakstīt horeogrāfiskus darbus un baletus, nav. Eksistē virkne deju notāciju, ko ir izveidojuši atsevišķi dejojāji un deju pedagogi. To skaitā divas visvairāk izmantotās sistēmas - R.Labāna un R. un Dž. Benešu izveidotās notācijas.

Labanotācija

Tā ir deju notācijas sistēma, ko izgudroja Ungārijā dzimušais pedagogs Rudolfs Labāns. Dejas notācijas birojs, kas tika dibināts 1940. gadā Ņujorkā, attīstīja un pilnveidoja šo sistēmu. Šis birojs 1953. gadā arī ieviesa šo terminu dejas vārdnīcā. Birojs ir pierakstījis vairākus baletus, tas arī ir izdevis grāmatas, kurās ir izmantota Labanotācija, ieskaitot šīs grāmatas iepriekšējo izdevumu (pierakstījis Alans Mailss).

Baletmeistars

(vāc. *balletmeister* – baleta meistars)
Horeogrāfijas speciālists, kurš atjauno vai iestudē citu horeogrāfu veidotos darbus/izrādes.

Balerīna

(fr. *ballerine*, it. *ballerina* – no lat. *ballo* – dejoju)

Dejotāja baleta trupā. Terminu sāka lietot 19.gs. otrajā pusē saistībā ar virtuozo itāļu baletdejojāju triumfālajiem panākumiem uz dažādām pasaules skatuvēm.

Krievijas ķeizariskā teātra laikos šis tituls tika piešķirts vadošajām dejotājām (ar attiecīgu algas pielikumu), kas tomēr neatbrīvoja tās no uzstāšanās nelielos solo dejojumos. Tā laika Pēterburgas Marijas teātra baleta trupa sastāvēja no balerīnām, galvenajiem dejotājiem, pirmā un otrā sastāva dejotājiem, korifejiem un kordebaleta. Sākot no 20.gs. šo terminu sāka attiecināt uz jebkuru baleta mākslinieci.

Pastāv tituls *prima ballerina assoluta* (Itālija), kurš dod tiesības izpildīt tikai vadošās lomas.

Tutu [tütü]

(fr. *tutu*, kr. *начка*, latv. *kārtaine*)
Īss, kupls deļotājas tērps. Tā gurnu daļā
- īsi svārciņi, kas sastāv no daudzām
horizontālām auduma (tilla, neilona)
kārtām. Apakšējā kārtā ir visīsākā,
augšējā - visgarākā.

Tunika

(fr. *tunique* no lat. *tunica*)
Gari, kupli, kārtaini (tilla, neilona)
svārki, visbiežāk pielietoti
romantiskajos baletos (villu tērpi
„Žizelē”).

Puantes

(fr. *pointe* – asais gals, galiņš)
Ar cietu purngalu papildinātas
baletkurpes, kurās klasiskajā baletā
dejo sievietes. Puantes gatavo no sārta
atlasa, un kājām tās tiek piestiprinātas
ar krustā sietām lentītēm. Cietais
purngals nodrošina stabilitāti, balerīnai
izpildot soļus un pozas uz pirkstgaliem.

Marijas Taljoni, pirmās izcilās dejojājas, kas dejoja uz puantēm, baleta kurpēm nebija stingras formas, tās bija pazolētas ar kokvilnu. Vēlāk (ap 1862. gadu) baleta kurpju purngali tika sastiprināti ar līmi, kas dejojājas pēdai deva papildu atbalstu. Arī mūsdienās baleta kurpju purngali ir pildīti ar līmi saistītām vairākām materiāla kārtām.

Kavalieris

(fr. *cavalier*)

Balerīnas partneris dejā.

Kordebalets

(fr. *corps de ballet*)

Dejotāji un dejojājas, kas izpilda masu un grupu dejas vai dejo epizodēs (ainās). Kordebaleta loma izrādē līdzinās korim operā. Kordebalets var dejojot viens vai ansamblī ar solistiem.

Baleta repetitors

Baleta repetitora pienākumos ietilpst ikdienas baleta trupas mēģinājumu vadīšana - jauniestudējumu procesā vai sagatavojot jau esošās repertuāra izrādes.

Baletomāns

(kr. *балет* un gr. *manía* – slimīga kaisle, tieksme)

Kaislīgs baleta cienītājs. Šis vārds tika izgudrots Krievijā 19. gadsimta sākumā un tika lietots nedaudz ironiskā kontekstā, jo bieži vien šie pastāvīgie baleta izrāžu apmeklētāji aprobežojās tikai ar vienpusēju interesi par dejas tehniku, izpildījuma meistarību vai arī par dejojāja personīgo dzīvi.

Virtuozs

(it. *virtuoso*)

1) cilvēks, kas savā darbā sasniedzis augstāko meistarības pakāpi;

2) meistarīgs, tehniski spožs izpildījums.

Mīmu māksla

(gr. *mimos*)

Mīms – 1) tautas izrāde senajā Grieķijā un Romā ar improvizētu dialogu, dziedāšanu un dejām;

2) aktieris, šādā izrādē.

Mimansi (saīsin. no mīmu ansambļis) – plastiski apdāvinātu un muzikālu cilvēku grupa, kura piedalījās operu un baletu uzvedumos.

20.gs sākumā Krievijā par mimansiem operu vai baletu uzvedumos parasti pieaicināja studentus vai zaldātus.

Statists

(gr. *statos* – stāvošs)

1) persona, kas uz skatuves tēlo lomas bez teksta;

2) maznozīmīga persona, ar kuras domām nerēķinās; pasīvs novērotājs.

Pas [pa]

(fr. *pas* – solis) – dejas forma

1) atsevišķa kustība (*pas jeté, pas glissade, pas de bourrée* u.c.);

2) dejas baletā (*Pas de ruban* – dejas ar lētu no baleta

„Veltīgā uzmanība”, *Ungāru Pas* - no baleta

„Raimonda” u.c.);

3) klasiskā baleta daudzdaļīga forma – *pas de deux, pas de*

trois, pas d'action, grand pas.

Grand pas [gran-pa]

(fr. *grand pas* – liels solis)

Lielas formas klasiskās dejas uzbūve, paredzēta galvenajiem izpildītājiem

(solistiem) un kordebaletam. Parasti sastāv no *entrée*, *adagio* un vairākām variācijām. Tai piemīt monumentāla forma, vērienīgums. Augstākā virsotne pieder horeogrāfam M.Petipā A.Glazunova baletā „Raimonda” (Ungāru pas 3.cēlienā).

Pas d'action [pa-d-aksjô]

(fr. *pas d'action* – dejiska darbība, burt. - solis, deja un darbība)

Sarežģīta muzikāli dejiska forma, kurā dejā apvienojas solisti, korifeji, kordebalets. *Pas d'action* parasti sastāv no *entrée*, solistu *adagio* ar korifejiem un kordebaletu, daudzām variācijām un kodas. *Pas d'action* raksturīga forma M.Petipā baletos – „Bajadērā”, „Apburtajā princese”, „Raimondā” u.c.

Pas de deux [pa-de-dē]

(fr. *pas de deux* – de ja divatā)

Jēdziens *pas de deux* pastāv kopš 18.gs. kā jebkuras divdejas (dueta) apzīmējums. Tikai 20.gs. horeogrāfa Š.Didlo daiļradē tiek izveidota klasiskā *pas de deux* forma – *entrée* (iznāciens), *adagio* (duets), dejotāja un dejotājas *variācijas*, *koda* (kopēja nobeiguma de ja, kas savieno visus izpildītājus).

Pas de trois [pa-de-trua]

(fr. *pas de trois* – de ja trijiem)

Pas de trois – viena no klasiskās dejas ansambļa formām. Struktūra – *entrée*, (ievads), *adagio*, katra dejotāja *variācija*, kopēja *koda*. Atšķirībā no *pas de deux*, kas parasti ietver sevī arī dramaturģisku attīstību, *pas de trois* vairāk piemīt divertismenta/iesprauduma raksturs.

Pas de quatre [pa-de-katr]

(fr. *pas de quatre* – deja četriem dejotājiem)

Horeogrāfisks ansamblis, pēc uzbūves līdzīgs *pas de deux*, tikai ietverošs lielāku variāciju daudzumu attiecīgi izpildītāju skaitam – četri.

Visslavenākais *Pas de quatre* baleta vēsturē tika radīts 1845. gada 12. jūlijā Londonā kā karalienes Viktorijas pasūtījums.

To, dejojot uz skatuves kopā, ir izpildījušas četras izcilākās 19. gadsimta balerīnas – Marija Taljoni, Karlota Grizi, Fanija Čerrito un Lusija Grāna.

Pas de six [pa-de-sis]

(fr. *pas de six*)

Deja, ko izpilda sešu dejotāju ansamblis.

Entrée [antrē]

(fr. *entrée*)

Entrée – ļoti īss solistu iznāciens, kurš reizēm pat netiek dejots.

Adagio [adadžo]

(ital. *adagio* – lēni, mierīgi, nesteidzīgi)

1) lēns temps;

2) paņēmiens liriskā dejas

kompozīcijā (duets ar

pacēlumiem;

3) sarežģītu klasisku dejas

formu sastāvdaļa, ko izpilda

lēnā tempā.

Variācija

(fr. *variation*, lat. *variatio* - pārmaiņa)

Deja, ko izpilda neliela dejotāju grupa vai solisti. Variācija ir formas ziņā nobeigta, bet pēc sava rakstura strauja, dinamiska un īsa deja. Iedala vīriešu un sieviešu izpildītās variācijās, arī sīkajās, tehniski sarežģītās un lielajās lēcieni variācijās. Parasti variācija ir

daļa no *pas de deux, pas de trois, grand pas*.

Koda

(it. *coda*, no lat. *cauda* – aste)

1) noslēguma daļa daudzām dejas formām, galvenokārt virtuozā rakstura;

2) baleta cēliena/izrādes nobeigums - kopējā deja, kuru izpilda galvenie solisti un kordebalets;

3) Klasiskā *pas de deux* formas fināldaļa - pēc variācijām sekojošs patstāvīgs dejas priekšnesums, kurā piedalās abi solisti.

Divertissements

(fr. *divertissement*)

Izklaide, izprieca.

1) priekšnesumu „iespraudumi”, kuriem nav sakara ar pamatuzveduma sižetu;

2) baleta izrādes struktūras forma, kas būtībā ir deju numuru svīta (solo dejojumi, ansambļa dejas, sižetiskās miniatūras).

Deju svīta

(fr. *suite* – burt. - rinda, secība, turpinājums)

Horeogrāfiska kompozīcija, sastāvoša no vairākām tematiski saistītām daļām, kuras tiek izkārtotas pēc kontrasta principa. Deju svīta ir klasiskās dejas un baleta teātra senākā forma.

Raksturdeja

(fr. *danse de caractère, danse caractéristique* – burt. dejas tēlā)

Skatuves dejas žanrs, izteikts ar etnogrāfiskās vai tautas dejas elementiem. 19.gs. sākumā šis termins kalpoja par apzīmējumu dejai ar raksturu, kura balstīta uz kustībām, kas

raksturīgas kādai profesijai,
nodarbošanās veidam, personai vai
dzīves stilam.

Polonēze

(fr. *polonaise* no *polonais* – poļu)
Poļu nacionālā dejas 3/4 taktsmērā,
kurai piemīt procesijas raksturs, un tā
dejojama lēnā tempā. 17. gadsimtā ar
šo deju tika atklāti galma baleti, sākot
no 18.gs., - galma sarīkojumi un
svinīgie deju vakari. Mūsdienās to var
redzēt tādos baletos kā „Apburtā
princese” un „Gulbju ezers”.
Polonēzes solim piemīt graciozitāte un
vieglums, kā arī raksturīgs neliels,
līgans piesēdiens uz katras takts trešo
ceturtdaļnoti.

Mazurka

(poļu *mazurek*)

Poļu tautas deja $\frac{3}{4}$ taktsmērā. Eiropā šo skaisto, straujo deju iepazīst 19.gs. sākumā.

Valsis

(fr. *valse*, vācu – *walzer* no *walzen* - griezties)

Pāru deja $\frac{3}{4}$ taktsmērā; sevišķi plaši izplatīta 19. un 20.gs. balles deja.

Izpildījuma temps no lēna līdz ātram.

Valša pamatā ir pagrieziens savienojumā ar trim „plūstošiem” soļiem.

Aplombs

(fr. *aplomb* – līdzsvars, pašpārliecinātība)

Aplombs – jēdziens radies 18.gs. līdz ar virtuozas dejas tehnikas parādīšanos.

Mūsdienās to skaidro divējādi:

1) kā pārlicinātu un brīvu
izpildījuma manieri;

2) kā spēju saglabāt
līdzsvaru visās ķermeņa daļās.

Pas marché [pa-maršē]

(fr. *pas marché*, no fr. *marcher* - iet)

Dejas solis, kuru, atšķirībā no parastā
soļa, sāk no pirkstgala.

Pirouette [piruete]

(fr. *pirouette*) – arī tūre (fr. *tour*)

Pirouette – ķermeņa apgrieziena ap
savu asi par 360°. Tūre (apgrieziena,
stāvot uz grīdas) ir piruete.

Fouette [fuetē]

(fr. *fouette* no *fouetter* - pātagot)

Termins attiecināms uz tādiem
klasiskās dejas soļiem, kuru
izpildījuma laikā dejojāja vai dejojājs
izdara pagriezienu.

Fuetē uz 45° - virtuoza griešanās uz vietas. Katra apgrieziena laikā kāja tiek saliekta ceļgalā un pēc tam strauji iztaisnota uz sāniem. Dinamiskā griešanās (32 *fouette*) bieži kļūst par daudzu sarežģīto klasiskās dejas formu kulminācijas punktu (*pas de deux* kodās baletos „Gulbju ezers, „Dons Kihots” u.c.).

Sastādīja I.Lapšina